

Lázadás lángja

Felsőoktatási hallgatók politikához fűződő viszonyrendszere

Csőzik Rita

■ Magyarországon az egyetemisták és főiskolások ritkán gyakorolják az aktív állampolgárságot, a társadalmi cselekvés lehetősége kevéssé vonzó számukra, a generációk közötti demokratikus értékek közvetítése nehézségekbe ütközik. A fiatalok többsége identitásproblémákkal küzd, nehezen képes egyensúlyban tartani életét, kevéssé ismerik saját családjuk sorsát, történetét, és az ország múltjával sincsenek teljesen tisztában. A rendszerváltás óta eltelt évek során alapvetően deficitális politikai szocializációs mechanizmusok épültek ki. Úgy tűnik, hogy már a Kádár-korszakban is elégtelenül működő szocializációs ágensek az elmúlt két évtized alatt fokozottabb diszfunkciós működésmód jeleit mutatják. A felnövő ifjúság mintakövető, nem aktív alakítója a történelemnek, hanem passzív elszennvedője, és többnyire azzal lázad, hogy valójában nem lázad. A politikai élethez fűződő ambivalens viszonyrendszer, az individualista értékek és életstratégiák előtérbe kerülésével egy új nemzedék áll előttünk. ■

Bevezetés

Az egyén és a társadalom között zajló interakciós folyamat, a politikai szocializáció minden állampolgár számára jelentős szereppel bír az identitásformálódás, fejlődés, gyarapodás szempontjából. A társadalmi és politikai rendszer szervezetten és intézményes keretek között ad át olyan értékeket, normákat, magatartási mintákat, amelyek minden egyén számára hangsúlyosak kellene, hogy legyenek (Szabó, 1991; Csákó, 2004). A szocializáció részben spontán, részben formalizált nevelési folyamatok keretében megy végbe, és egy egész életet tartó folyamatként kezelhető. A szabályok megértésétől, a nemzeti értékekhez való kötődéseken keresztül egészen a szavazóurnához járulásig mind-mind a politikai szocializáció egyes elemével, megnyilvánulási formájával találkozhatunk. Fokozatosan sajátítjuk el azokat a kereteket, szabályokat, amelyek segítségével képessé válunk beilleszkedni a politikai élet-térbe, eligazodunk a társadalom útvesztőiben.

A politikai szocializáció valójában a szociális tanulásnak részeként értelmezhető, egy adott közösség politikai kultúrájának az átadása és átvétele. Az átörökítés révén az egyének és az újabb generációk képessé válnak a társadalmi, politikai rendszer alapértékeinek

megértésére, tiszteletben tartására és befolyásolására. A politikai szocializáció eredményeképpen a közösségbe illeszkedő egyén megtanulja, illetve érvényre juttatja saját és közössége érdekeit. Elsajátítja az együttélés közéleti szerepeit, magatartásformáit, szabályait, ezáltal válik a közösségének politizáló, közéleti részvételre, szerepvállalásra, politizálásra képes polgárává (Brezsnyánszky, 2001). A szocializációs ágensek (család, oktatás, tömegmédia és a kortárs csoportok) erőteljesen formálják az egyén magatartását, attitűdrendszerét és véleményét. A téma egyik kiemelkedő kutatója, Annick Percheron (1971, 1985) francia szociológus a gyermekek politikai világára helyezte a hangsúlyt, és a gyermek fejlődéslelektani sajátosságait szem előtt tartva végezte vizsgálatait. Percheron az individualitás felől közelített a társadalom felé. Kiemelt figyelmet szentelt a gyermekek politikai szocializációjának, és feltételezte, hogy a kiindulópont a gyermek egyéni érdeklődési köre, amelyből kiindul a szocializáció folyamata, és a külvilág, a környezet hatása csupán másodlagos. Kettős szerepet tulajdonított a szocializációnak: egyrészt lehetővé teszi a gyermek számára identitásának kifejlesztését azáltal, hogy politikai kompetenciát alakít ki, másrészt lehetővé teszi a gyermek számára a más személyekkel való kommunikációt azáltal, hogy már birtokában van bizonyos politikai értékeknek és szimbólumoknak (Szigeti, 1987). A gyermek nem közvetlenül kerül kapcsolatba a politikával, hanem társas kapcsolatain keresztül érintkezik vele. A szocializációs ágensek nélkülözhetetlen szereppel bírnak, ugyanakkor ebben a folyamatban az egyén nem csupán passzív aktorként, hanem aktív szereplőként vesz részt, saját maga is formálja, tematizálja a számára közvetített normákat és értékeket, ilyenformán egyfajta oda-vissza kapcsolatról, kölcsönhatásról beszélhetünk az egyén és a társadalom között. A politikai én formálódása tehát nem egyirányú folyamatként definiálódik. Hangsúlyozni kell, hogy nincsen közvetlen összefüggés a gyermekkori élmények és a felnőttkori politikai magatartás között.

A szocializáció a világról, illetve a világban jelen lévő politikáról létrehozott reprezentáció kialakítását is jelenti. A felnövekvő gyermek az egymás mellett létező reprezentációk közül választhat. Ebben a választásában kiemelkedő szerepet játszanak a korábban már említett szocializációs ágensek, amelyek mindegyike egy-egy reprezentációt alakíthat ki. Az egyén ebben a folyamatban saját maga formálja a felkínált és elfogadott reprezentációkat. A reprezentációs mező szélessége nemzedékről nemzedékre változik, így hangsúlyos szerepet kapnak az egyén tapasztalatai, illetve azon a társadalmi, gazdasági és politikai körülmények, amelyek között él, amely alapján létrehozza saját reprezentációját a világról. Szabó Ildikó (2004) rávilágít arra, hogy a formális szocializációs ágenseken kívüli társadalmi interakciókban megszerezhető közvetlen, személyes tapasztalatok és kulturálisan közvetített tartalmak, gondolkodási és magatartási minták, valamint a politikai diskurzusokban önálló egységgé váló identitás tematikák identitásalakító szerepéről mennyire keveset is tudunk valójában. Holott ezek az elemek, amelyek a személyes tapasztalatokból származnak, különösen fontos helyet foglalnak el a szocializáció folyamatában, leginkább azon országokban, ahol a szocializáció formális ágensei kevésbé hatékonyak a minták átadásában, közvetítésében. A politikai identitások kialakításában leghangsúlyosabb szerepet a család tölti be, ám a posztkommunista országokban a formális szocializáció nem vagy csupán rossz hatásfokkal képes ellátni funkcióját. Ezekben az országokban a nem formális szocializáció tehát kiemelkedőbb szerephez jut. A fiatalok erre a hatásra különösen fogékonyak mutatkoznak, hiszen ők életkoruknál és társadalmi státusuknál fogva a tapasztalatszerzés és az identitásformálódás időszakában

vannak. A nagy politikai változások kedveznek a társadalmi méretű mentalitásváltozásoknak, a fiatalok szempontjából pedig igen nagy jelentősége van annak, hogy kollektív identitásuk formálásában milyen szocializációs minták, milyen formális és nem formális elemek, tartalmak és tematikák játszanak szerepet.

Társadalmi tudat, politikakép, politikai érdeklődés

A társadalmi változások erőteljes hatással vannak a politikai szocializációra, és nemzedékenként eltérő módon zajlik. Magyarországon a második világháború után egy ún. megkettőződött politikai szocializációról beszélhettünk, amely egyfelől egy hivatalos, intézményes szocializációt, másfelől egy rejtett, háttérben létező folyamatot, felfogásmódot jelentett. A kettő teljes mértékben eltért, ellentmondott egymásnak, ezáltal mintha egyidejűleg két társadalom létezett volna egymás mellett párhuzamosan. Az egyiket leginkább könyveken, médián keresztül, formálisan érzékelhették, míg a másik a hétköznapiak során, informális módon jelent meg. Az állampolgári szocializáció a rendszerváltás utáni első tíz évben kevésbé közvetített a felnövekvő nemzedék számára olyan mintákat, amelyek a demokratikus piacgazdasággal való azonosulást elősegítették volna (Szabó, 1992).

„Az elmúlt másfél évtizedben különféle modellek, minták egész sora gyakorolt hatást a magyar *politikai gondolkodásra és gyakorlatra* is. Amerikából a „prezidenciaális rendszer” modellje, Angliából a „többségi demokrácia”, Németországból a „plurális demokrácia”, a skandináv országokból az „interaktív, posztmodern” demokrácia, Ausztriából a „korporatív demokrácia”, Oroszországból az „oligarchikus rendszer”, Kínából a piacgazdasággal kombinált „tekintélyuralmi rendszer” modellje sugárzik felénk. Magyarország jelenlegi politikai intézményrendszerében keverednek a közvetett és közvetlen, formális, választási, liberális, oligarchikus, populista demokrácia jegyei, és alig-alig jelentek még meg a konszenzuális, interaktív, deliberatív, „posztmodern” demokrácia vonásai.” (Hankiss, 2008, 91.) Múltidatunkban pedig keverednek a dicsőséges és a kudarcos elemek, amelyek helye és szerepe máig nem tisztázott, a rendszerváltás óta zajló folyamattal pedig zavaros fogalmaink vannak, a rendszerváltás gyakorlatilag befejezetlen maradt. Változatlan maradt a társadalomszerkezet, a hatalmi viszonyok konzerválódtak.

A fiatalok nagyobb hányada általában negatívan viszonyul, negatívan gondolkodik a politika világról, és általában a politika kifejezés ellenérzéseket kelt bennük. Pozitívan viszonyulnak viszont azokhoz a szavakhoz, amelyek a politikai élettől távolabb helyezkednek el, azzal kevésbé kapcsolódnak össze (lásd Szabó–Örkény, 1998; Gázsó–Laki, 2004). A rendszerváltást követő évtized jellegzetessége, hogy a fiatalok körében a politikai érdeklődés hiánya és az alacsony cselekvési aktivitás a jellemző. A kilencvenes években az e témakörben végzett kutatások (Szabó–Örkény, 1998) újra és újra megerősíteni látszottak a fiatalokra jellemző gyenge tájékozódási igényt, közönyt és érdektelenséget, sőt egyre inkább úgy tűnik, hogy a rendszerváltozás menetében mintha egyre inkább csökkenne a fiatalok politika iránti érdeklődése. Mindez azonban úgy tűnik, általános trend, nemcsak a fiatalokra jellemző. Az *Ifjúság2000* kutatás szerint az ezredforduló körüli időszak társadalmi és politikai eseményei

erőteljes módon depolitizálták a magyar lakosság egészét, az átlagot meghaladó mértékben a felnövő új nemzedékeket is, akik megkülönböztetett közönyt és érdektelenséget mutattak a politika világával szemben. Mindez a folyamat, illetve jelenség azonban nem magától értetődő. Magyarországon ugyanis a képviseleti demokrácia egy olyan típusa épült ki, amelyben a közügyekkel szinte kizárólag csak a pártok foglalkoznak, az alulról jövő állampolgári szerveződés pedig csak alacsony fokon jelenik meg. A hatalmi szereplők sem hatnak ösztönzőleg a kollektív állampolgári cselekvésre. Emellett a civil társadalom mint a hatalmi elitet korlátozó erő nem jelenik meg a társadalomban. A fiatalokra jellemző depolitizáltság ennek a strukturális berendezkedésnek, hatalmi működésmódnak a következményeként jelenik meg. A szocializációs minták azt a mentalitást motiválják, amelyben az egyéni célok és érdekek az autonóm cselekvést segítik elő, míg a kollektív formákat inkább a háttérbe szorítják, kevésbé aktiválják. A demokrácia az emberek számára nem jelent mást, mint részvételt a négyvenkénti szavazáson (Szabó–Örkény, 1998; Gázsó–Laki, 2004).

Az *Ifjúság2000*, *Ifjúság2004* és *Ifjúság2008* kutatások a politikai inaktivitás kapcsán a fiatalok politikai érdeklődésének hiányára, alacsony cselekvési késztettségére utalnak. Jellemző az a tendencia, hogy az ifjúsági korfán felülről lefelé haladva egyre nő a politika iránti közöny és érdektelenség. Gázsó Ferenc és Laki László (2004) rámutattak arra is, hogy a fiatalok politikai érdeklődése nem minősíthető folyamatosnak, magas intenzitásúnak, hanem főként eseti jellegű. A 2000-es, 2004-es és 2008-as Ifjúságkutatások sem mutattak trendszerű javulást. Az eredmények szerint az ifjúság számára a politikai szféra átláthatatlan, távoli és általuk egyáltalán nem befolyásolható világ. A nem hivatásszerű politizálást eredménytelennek tartják, míg a hivatásszerű politizálás presztízse olyannyira alacsony számukra, hogy annak keretei között nem szeretnének tevékenykedni. Az *Ifjúság2000* (Laki–Szabó–Bauer, 2001), az *Ifjúság2004* (Bauer–Szabó, 2005) és az *Ifjúság2008* (Bauer–Szabó, 2009) kutatások is ezt a tendenciát erősítik. „A politika iránti érdeklődés szintje azonban továbbra is igen alacsony a korosztályn belül. A válaszadók 60 százalékát nem vagy egyáltalán nem érdekli a politika. Közepes intenzitású érdeklődés mintegy 30, intenzívebb érdeklődés 9 százalék esetében regisztrálható. Sem 2000-hez, sem 2004-hez képest nem mutatnak emelkedést az adatok: 2000-ben és 2008-ban egyaránt 2,19 volt az ötfokú skála átlaga, míg 2004-ben ennél is kevesebb, 2,08 százalék. Inkább azt mondhatjuk, hogy az elmúlt nyolc évben nagyjából hasonlóan alakult a magyar fiatalok politikai affinitása.” (Bauer–Szabó, 2009, 107). Minél alacsonyabb iskolázottságú a fiatal, annál kevésbé mutat érdeklődést a politika iránt. A demokrácia máig nem tekinthető teljes mértékben kiépültnek, és számtalan bizonytalanságot hordoz az állampolgárok számára. Szabó Ildikó (2009) szerint a fiatalok útkeresése megfelelő modellek és minták hiányának tudható be, emellett a rendszerváltás előtti korszakkal kapcsolatban kevés vagy homályos ismeretekkel rendelkeznek, és a demokrácia nyújtotta lehetőségeket természetes módon adottnak tekintik, a politika kevésbé érdekli őket, nem tartják életük szempontjából hangsúlyosnak. A család és az iskola jelentették az elsődleges szocializációs ágenseket, amelynek tagjai, az idősebb generáció olyan rendszerben nőtt fel, amely nem tekinthető demokratikusnak, így mindez hatással lehetett a fiatalok politikai kultúrájára, szocializációjára. Így ennek hatását is feltételezhetjük a politikától való távolmaradásukban, a politikai tanácstalanságukban, a tekintélyelvűséghez való viszonyukban, az intézményekhez fűződő bizalmuk tekintetében (Sólyom, 2011).

Magyarországon egyébként is igen alacsony a politikai részvétel. A politikai érdeklődés hiánya önmagában nem szolgál magyarázattal az alacsony részvételre. Az állampolgári kompetencia alacsony és a politikai cinizmus magas szintje egyik magyarázó tényezője lehet az alacsony részvételnek. Tágabb értelmű magyarázattal a rendszerváltás ún. elitista jellege szolgálhat magyarázattal, hiszen az állampolgárok többsége nem a rendszerváltásban nem mint aktív szereplő, hanem többnyire mint passzív szemlélő vett részt, vagyis nem a tömegek voltak a rendszerváltáshoz vezető folyamat előrelendítői, hanem szűk értelmiségi-politikai elitcsoportok. Továbbá hazánkban jellemző az általános pártellenes érzület, amelyet a pártosodás alacsony szintje is jól mutat. Emellett a társadalmi individualizáltság erőteljes, a rendszerváltás során jelentkező politikai passzivitás az előző korszakból táplálkozik, és a Kádár-korszak bő három évtizedes demobilizáló, depolitizáló korszaka is egészen napjainkig érezteti hatását (Körösényi, 1997).

A fiatalok nagy részére jellemző az, hogy alapvetően elégedetlenek az új demokratikus rendszer működésével, Magyarországon még nem bontakozott ki teljes mértékben a demokratikus elemek működése, ugyanakkor a politikai életet túlságosan bonyolultnak ítélik meg, amely számukra átláthatatlan, így érthető módon igyekeznek is távolságot tartani. Az a sztereotípia alakult ki, hogy a politikusok partikuláris érdekeket képviselnek, és az állampolgárok nagy részének bevonása nélkül tevékenykednek. A demokratikus intézményekkel szemben pedig erőteljes a bizalmatlanság. Az új demokratikus rendszer nem jelent azonosulási felületet a fiatalok számára. Az *Ifjúság2008* kutatás szerint a 15–29 évesek 14 százaléka azon a véleményen van, hogy bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint a demokrácia, további közel egyharmaduk számára pedig gyakorlatilag lényegtelen, hogy demokratikus vagy diktatórikus körülmények között élnek-e. Az is feltűnő, hogy 14 százalék nem tudja eldönteni, melyik opció lenne megfelelőbb számára (Bauer–Szabó, 2009). Magyarországon a rendszerváltás idejében ígért általános jólét egyelőre nem valósult meg. A magyar társadalomban pszichológiailag is kódolva van egy paternalista állam képe, amely kellően kompetens ahhoz, hogy az állampolgárok helyett alakítsa azok sorsát, ugyanakkor az egyéni érdekkijáró utak továbbra is megmaradtak. A politikai elittel szembeni folyamatos legitimitációs deficit, a politikai élettel szembeni közöny, az egyre erősödő társadalmi kritika magyarázhatja azt a folyamatot, hogy a fiatalok körében magas a külföldi munkavállalás aránya és a radikális politikai párthoz történő vonzódás. A politikai élet alakítása egy szűk értelmiségi réteg kezébe került. A civil társadalom erőtlensége, a kritikai értelmiségi attitűd és a demokratikus állampolgári nevelés hiánya mind-mind szorosan összefüggnek a demokráciadeficit kialakulásával (Gazsó–Laki, 2004; Szabó–Kern, 2011).

Szocializáció, individualizáció, lázadás

„Az ifjúságról gyakran elhangzik, hogy született lázadók. Ez igaz is, ám a minősítést illetően nem árt az óvatosság. Lázadás látszata állhat fenn akkor is, ha egyszerűen csak nem tud eligazodni a kétséges és nem egyértelmű szabályok dzsungelében.” (Váriné, 2010, 9.) A felsőoktatás lényege, hogy elősegítse a hallgatók számára azt a folyamatot, amely során felismerik az önátformálás lehetőségeit. Vagyis átformálhatják a múlt által rájuk nyomott énképet, azt az énképet, amely kompetens állampolgárokká alakítja őket. Ehelyett előtérbe kerülhet egy olyan

új énkép, amelyet önmaguk formálnak, alakítanak, tehát önmaguk hozzák létre. Az alapfokú és a középfokú oktatás általában azt segíti elő, hogy a fiatalok megismerjék azt, amit az idősebb generáció igaznak tart, akár igaz, akár nem. Ekkor még, vagyis az alsóbb szintű oktatási rendszerben még nem az a cél, hogy kétségbe vonjuk, megkérdőjelezzük az uralkodó konszenzust, hanem leginkább az, hogy megismerjük azt. A szocializáció az individualizáció előtt kell, hogy elkezdődjön, hiszen a szabadságra, a szabad gondolkodásra nevelés nem valósulhat meg addig, amíg a fiatal nem ismeri meg valamilyen szinten, hogy mi az a korlátozás, mi a kényszer. Ideális esetben a felsőoktatásban részt vevő hallgatóknak sikerül megváltoztatni a konvencionális bölcsességet, tehát szerencsés esetben egy új generáció eltérő módon szocializálódik, mint az előtte lévő nemzedék, hiszen a folyamatos növekedés, változás a cél (Rorty, 2007).

Gábor Kálmán (2008) szerint Magyarországon az ifjúság autonómiája napjainkra kiteljesedett, fokozódott a nemzedéki szerveződés szerepe, konfliktusos viszony alakult ki a felnőttek és a fiatalok között. Az ifjúsági kultúra kiemelkedő teret kapott a fiatalok társadalmi orientációjában és politikai élethez fűződő kapcsolatrendszerében. Az ifjúság mintakövetőből mintaadóvá alakult át, hiszen a korábbi generációktól eltérő politikai cselekvési mintákat alakítottak ki. Az individualizálódás pedig a fiatalok társadalomba való új folyamata. Elképzelhető, hogy az individualizációs folyamat során az egyéni életminőségével kapcsolatos elvárásokat kialakítják, és ezek folyamatosan szembekerülnek társadalmi és politikai korlátokkal. Mindig új individualizációs mozgalmak jönnek létre, amelyek a társadalmi viszonyok kezelésével, saját életükkel kísérletező ifjúsági szubkultúrák sokszínűségében és tiltakozási formákban jelennek meg, hiszen az individualizációs folyamat értékorientációk átrendeződésével jár. Az ifjúság egy hosszú távú és társadalmilag biztosított individuális fejlődési folyamat. Az oktatási intézmények látogatása révén az ifjú életszakasz autonómiája növekszik, míg az onnan kikerülők elkötelezettsége az ún. felnőtt-társadalom intézményei mellett csökken. A magyar fiatalok korszakváltása időben elcsúszva és más módon jelent meg, mint nyugaton, hiszen Kelet-Európában a szocializmusból a kapitalizmusba való átmenet minden országban eltérő módon zajlott le. Létrejöttek hazánkban is az iskolában eltöltött idő megnövekedésének előfeltételei. A korszakváltás során a piac és a fogyasztás szerepe vált kiemelkedővé, és nem véletlen, hogy a társadalmi átalakulás hozadéka az ifjúsági korszakváltás felgyorsulása. Az iskolai ifjúsági korszakkal együtt kiemelkedik, egyre inkább emelkedik a fiatalok fogyasztói státusza. Ugyanakkor fokozatosan leépülnek a hagyományos, addig megszokott struktúrák, így egyre nagyobb káosz és bizonytalanság alakul ki. A fiatalok esélyei kiszélesednek, de ezzel együtt az életutak egyre individualizáltabbakká és kiszámíthatatlanabbá válnak. A posztmodern társadalomban a fiatalok szerepeit már nem a hagyományos minták szabják meg, hanem egy átalakított, képlékeny, könnyen formálható szerepfelfogás jön létre. Emiatt a fiatalok többségének egyfajta rugalmasságot kell szem előtt tartania annak érdekében, hogy megfelelően tudjon alkalmazkodni a változó élethelyzet hozta lehetőségekhez.

Az állampolgári szocializáció a rendszerváltás utáni években nem közvetített olyan mintákat és értékeket a fiatalok körében, amelyek a demokratikus piacgazdasággal való azonosulást segítették volna elő. Emellett a társadalmi integráció szocializációs mechanizmusai alacsony hatékonysággal működtek. A felnövekvő új nemzedék körében így érthető módon stabilizálódik a közéleti ambivalencia. A fiatalok ugyanis jellemző módon a társadalmi eredetű problémákat nem a kollektív cselekvés kereti között, hanem egyéni módon, egyéni

útkeresésekkel próbálják megoldani. Kollektív cselekvésre való igényük igen alacsony, csupán erőteljes érintettség esetén volt tetten érhető (például a tandíjkérdés vagy az oktatási rendszerrel kapcsolatos kérdések esetén) (Gazsó–Laki, 2004).

Az utóbbi években a fiatalok generációs megszervezésére két nagyobb próbálkozás, hatás indult. Az egyik oldalon a Jobbik, a másik oldalon az LMP állt. Szabó Andrea és Kern Tamás (2011) ezt Kuruc.info és Critical Mass nemzedéknek nevezik. A fiatalok alapvetően hártják az állampolgári részvétel felelősségét, a demokráciával kapcsolatban a gondoskodó, jóléti szolgáltatásokat nyújtó állam képe vonzó számukra, a társadalmi cselekvés lehetőségei, a civil kezdeményezések kevésbé. Többségük leginkább biztonságot vár a demokráciától. Ám a fiatalok által kívánt társadalom nem épülhet fel, nem valósulhat meg az aktív részvételük nélkül. A társadalmi orientációk tekintetében tehát valamifajta változás jelei mutatkoznak. A korábban stabilnak látszó ambivalenciát némiképp kezdi felváltani a kollektív társadalmi cselekvés igénye és újszerűsége, amely által az ifjúság végre a politikai erőter aktív cselekvőjévé alakulhat. A rendszertranszformáció folyamatában a polarizált társadalmi berendezkedés mélyen befolyásolta az ifjúság egészét, hiszen érzékelték, a polarizáltság nemcsak a társadalmi szerkezetben, hanem a szubjektív struktúráképben is leképeződött, ám az ország kívánatos társadalmi berendezkedéséről, az európai integrációról, a társadalom jelenlegi folyamatainak hatásairól és következményeiről erőteljesen ellentmondásosak és több ponton bizonytalanok még (Csákó, 2004; Gazsó–Laki, 2004). Szalai Erzsébet (2011) álláspontja szerint a jelenlegi fiatal korosztály kapcsán nem beszélhetünk egyértelmű módon egységes generációvá szerveződésről. Ez a nemzedék azzal lázad, hogy nem lázad. Az identitáskeresés jellemző vonása a fiataloknak, akiknek nagy része identitásproblémákkal küzd, keresi a helyét az oktatás, a munka és a magánélet világában. Jellemző módon nem teljesen vannak tisztában saját családjuk és hazájuk múltjával, történetével. Az iskolai történelemtanítás hiányosságai e téren sajnos erőteljesen megmutatkoznak. Sokuknak stabil jövőképe sincs, nincs vonatkoztatási csoportja, a legtöbben egyfajta időn és téren kívüli világban léteznek. Hazánkban az iskolai nevelés csupán korlátozottan alkalmas értékek átadására, a kiemelten közösségi összetartó elem (mint korábban például a kisdobosság) a jelenlegi felsőoktatásban tanuló fiatalok iskolai idejükben gyakorlatilag teljesen elhalványult, teljesen megszűnt. Sok esetben nem kerül sor a politikai rendszerváltással kapcsolatos történések, események tudatosítására, feldolgozására. A magyar fiatalok elsődlegesen az őszinteséget tartják a legfontosabb értéknek, amely védekezés az őszintétlen világgal szemben, ugyanakkor mégsem beszélhetünk generációvá szerveződésről. Az egységes generáció létrejöttének ugyanis alapvetően három feltétele van. Egyrészt szükséges egy meghatározó, erőteljes gyermekkori vagy kamaszkori társadalmi élmény. Másrészt kell, hogy a szülők elleni lázadás valamilyen módon világnézeti formát öltjön. Harmadrészt pedig kell lennie egy közös, megszemélyesíthető ellenségképnek. Mindezek alapján lehet azt kijelenteni, hogy a mai fiatalok szülei generációt alkottak, hiszen korai társadalmi élményük (1956) a világnézeti alapon való lázadás a kommunista nomenklatúrával kapcsolatban lévő szüleik ellen, és közös ellenségképpel is rendelkeztek. Valójában egy ún. *racionális lázadás*¹ történik, amely nélküli az érzelmi töltetet, a romantikát és

¹ A kifejezést Szabó Andrea nyomán használjuk.

a világmegváltást. A felsőoktatásban tanulók nem fordulnak szembe a szüleik értékpreferenciáival, csupán kihasználják, kiaknázzák a társadalom által biztosított kereteket.

Hirschman (1995) szerint az állampolgároknak többféle eszközük létezik arra, hogy vágyaikat, véleményüket kifejezzék, érvényesítsék. Alapvetően két opcióban (kivonulás és tiltakozás) gondolkodik, amelyet a piaci körülményekre és a politika világára alkalmaz. A tiltakozást a politikai alrendszerben helyezi el, míg a kivonulásnak elsősorban a gazdaságban tulajdonít funkciót, ugyanakkor a kivonulás is megjelenik a politikában, a tiltakozás pedig a gazdaságban. A kivonulás általában egyszerű gyakorlati megoldásokban jelentkezik. Kivonulásnak tekinthetjük azt a magatartásmódot, amikor egy terméket nem fogyasztunk többé, vagy egy másik termékre állunk át. Gyakorlati megvalósulása lehet egy állam elhagyása vagy egyszerűbb esetekben egy pártból való kilépés. A kivonulás opciója gyakorlati megvalósulása a fiatalok esetében manapság több módon zajlik. Ha úgy gondolják, hogy itthon már nincs lehetőség a céljaik megvalósítására, akkor elmennek külföldre munkát vállalni, egzisztenciát felépíteni. Az itthon maradók pedig biztos jövőépítés lehetősége híján jövedelmüket elsősorban fogyasztási cikkekre és szórakozásra költik el, amellyel lekötik magukat, elterelik figyelmüket arról a tényről, hogy nemzedékük passzivitásra ítéltetett. Előfordulhat az, hogy a kivonulási opció jelenléte gátolja a tiltakozás technikájának kifejlődését (Szabó, 2010).

A magyar fiatalok esetében arról van szó, hogy nem kilépnek a szervezett, politikai társadalomból, hanem lényegében eltűnnek a politikai társadalom számára, hiszen soha nem voltak szervezett, integrált, civil, valamint politikai szervezeti háló részesei. A fiatalok már a nyolcvanas évek során is meglehetősen alacsony politikai érdeklődést és aktivitást mutattak, amely napjainkra tovább csökkent. Kilépni csak tudatosan tudtak volna, azonban úgy tűnik, a magyar fiatalok többsége nem rendelkezik effajta tudatossággal, bár szervezett keretek hiányában ezt nem igazán tudták volna megtenni. A fiatalok politikához való viszonya részben rendszerfüggetlen. A rendszertranszformáció óta eltelt évek alatt alapvetően deficites politikai szocializációs mechanizmusok épültek ki. Úgy tűnik, hogy már a Kádár-korszakban is elégtelenül működő szocializációs ágensek az elmúlt két évtized alatt még nyilvánvalóbb diszfunkciós működésmód jeleit kezdték mutatni. Egyrészt ebből adódik a fiatalok politikával kapcsolatos érdektelensége és inaktivitása, másrészt „kiesésük” és nem kilépésük a politikai társadalomból. A közöny azonban nem jelenti azt, hogy ezek a fiatalok elégedettek lennének saját életkörülményeikkel és lehetőségeikkel. A rendszerváltás után felnövő ifjúság nem úttörő, hanem mintakövető, nem aktív alakítója a történéseknek, hanem passzív elszenvédője. A rendszerváltozás új politikai generációja még várat magára. Nem minden korosztály válik generációvá, s kérdés, hogy ez a korosztály vajon képes lesz-e a generációvá válásra. Lázadása milyen értékek mentén, hogyan történik meg és ez milyen irányba fogja befolyásolni a társadalmi viszonyokat? Képes lesz-e létrehozni egy olyan erős, tartós és személyes közösséget, amelyen keresztül hallatni tudja hangját, tehát megvalósul-e a korosztályi identifikációs folyamat? Vajon a racionális lázadás révén kialakul-e az az elit, amely hozzásegíti e korosztályt, hogy a politikai elit a jelenleginél komolyabban vegye, hogy igényeik, aspirációik komolyabb nyomot hagyjanak a politikai, gazdasági és társadalompolitikai döntések során? (Szabó–Kern, 2011; Csőzik, 2012).

Elképzelhető, hogy a politikai érdeklődés és aktivitás alacsony szintje nem az egyének beállítódásából fakad, hanem lehet, hogy a politikai szituációtól függ, amikor is a korábban

passzívként viselkedő állampolgárok meglepetésszerűen aktivizálódnak. Egyáltalán nem biztos, hogy a passzív eltérésre épülő stabilitás vagy lojalitás konstans, nehezen változó kollektív viselkedésként kell tekintenünk. Előfordulhat, hogy bizonyos társadalmi kérdések kapcsán az állampolgárok nagy része aktivizálódik, és az is megtörténhet, hogy mindez leginkább a fiatalokat fogja érinteni, ahogyan történt mindez a 2012. évi téli diákdemonstrációk, hallgatói tüntetések alkalmával.

Hivatkozások

- Bauer B. – Szabó A. (2005) (szerk.): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés*. Mobilitás, Budapest.
- Bauer B. – Szabó A. (2009) (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés*. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest.
- Brezsnyánszky L. (2001): A 20. század iskolamodelljeinek politikai szocializációs hatásrendszere. *Új Pedagógiai Szemle*, 2001, 4: 15–24.
- Csákó M. (2004): Ifjúság és politika. *Educatio*, 2004, 4: 535–550.
- Csőzik R. (2012): Átalakult lázadás. A magyar egyetemisták és főiskolások nemzedékének politikai szocializációja. In: Szabó A. (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Belvedere Meridionale, Szeged, 45–65.
- Gábor K. (2008): Ifjúsági korszakváltás – globalizáció – individualizáció. In: Karikó S. (szerk.): *Közösség és instabilitás*. Gondolat Kiadó, Budapest, 195–207.
- Gazsó F. – Laki L. (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Hankiss E. (2008): Egy instabil társadalom. In: Karikó S. (szerk.): *Közösség és instabilitás*. Gondolat Kiadó, Budapest, 89–96.
- Hirschman, A. O. (1995): *Kivonulás, tiltakozás, hűség*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Körösényi A. (1997): Politikai kultúra Magyarországon. *Szofi. Szociológiai Figyelő*, 1997: 1–2. szám, 86–99.
- Laki L. – Szabó A. – Bauer B. (2001) (szerk.): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest.
- Percheron, A. (1971): Az egyén politikai formálódása. In: Szabó I. – Csákó M. (szerk.) (1999): *A politikai szocializáció: Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 18–43.
- Percheron, A. (1985): A politikai szocializáció fogalmának története. In: Szabó I. – Csákó M. (szerk.) (1999): *A politikai szocializáció: Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 57–76.
- Rorty, R. (2007): *Filozófia és társadalmi remény*. L'Harmattan Kiadó – Magyar Filozófiai Társaság, Budapest.
- Sólyom A. (2011): *Székeludvarhelyi középiskolások és kolozsvári egyetemisták politikai kultúrája*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola, PhD-disszertáció. Forrás: http://campuslet.unideb.hu/dokumentumok/solyom_phd_2011aprilis.pdf. Utolsó letöltés: 2012. május 20.

- Szabó A. (2010): A politikai tiltakozások elmélete. *Jog. Állam. Politika*. II. évf. 2. sz., 121–137.
- Szabó A. – Kern T. (2011): A Magyar fiatalok politikai aktivitása. In: Bauer B. – Szabó A. (szerk.) (2011): *Arctalan (?) nemzedék: Ifjúság 2000–2010*. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 37–80.
- Szabó Ildikó (1991): *Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon*. Tekintet Könyvek, Budapest.
- Szabó I. (1992): Kollektív élmények a politikai szocializációban. *Új Pedagógiai Szemle*, 1992, 4: 21–33.
- Szabó I. (2004): Kollektív identitásminták a politikai szocializációban. *Educatio*. 2004–tél, 13. évf. 4. szám, 551–566.
- Szabó I. (2009): *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867–2006*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Szabó I. – Örkény A. (1998): *Tizenévesek állampolgári kultúrája*. Minoritás Alapítvány, Budapest.
- Szalai E. (2011): *Koordinátákon kívül. Fiatal felnőttek a mai Magyarországon*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Szigeti P. (1987): Francia kutatók koncepciói a politikai szocializációról. In: Kéri L. (szerk.): *A politikai szocializáció elméleti kérdései*. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest, 48–98.
- Váriné Szilágyi I. (2010): *A jogtudatról – alulnézetben. Tizenévesek jogtudata és jogi érzékenysége*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.